

BÜYÜK CONSTANTINUS'UN HİRİSTİYANLIĞI MESELESİ*

Yunus KAYMAZ**

Öz

Hiristiyanlık, maruz kaldığı baskılar nedeniyle İmparator Constantinus I (273-337) öncesinde ciddi anlamda gelişme ve yayılma imkanı bulamamıştır. İmparator Constantinus'un Hiristiyanlığı tolere etmesi, yüzyıllardır kökleşmiş pagan geleneğin Roma İmparatorluğunda iyice zayıflamasına sebep olmuştur. Her ne kadar bir Hiristiyan gibi davransa da Constantinus'un Hiristiyan olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu makalede Constantinus'un Hiristiyanlığı ile alakalı tartışmalar onun Hiristiyanlara yönelik politikaları ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Constantinus, Hiristiyanlık, Roma İmparatorluğu.

The Problem of Constantine The Great's Conversion to Christianity

Abstract

Christianity could not develop and overspread seriously before the Emperor Constantine I (273-337) because of pressure on it. He embraced Christianity and this toleration caused to fade ingrained pagan tradition over time. Although he acted as a Christian, his conversion into Christianity is a controversial topic. This article aims to deal with the arguments about this issue and to evaluate them in the light of the politics followed by the Emperor Constantine in favor of Christianity.

Key Words: Constantinus, Christianity, Roman Empire.

Giriş

M.S. 273 ile 337 yılları arasında yaşamış ve yaklaşık 30 yıl Roma İmparatorluğu yapmış Büyük Constantinus Roma imparatorları arasında hakkında en fazla doküman bulunan imparator olduğu halde günümüzde onunla alakalı hala birçok belirsizlik ve muamma bulunmaktadır. Zira Constantinus'un kendisinden önce zaman zaman ciddi baskı ve takibatlara maruz kalmış Hiristiyanları tolere etmesi ve bununla da kalmayıp çoğu kere onlara destek vermesi önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki onun bu desteği onun kişisel olarak da Hiristiyanlığı kabul ettiği şeklinde yorumlanagelmıştır.

Büyük Constantinus'un samimi olarak Hiristiyan olup olmadığı meselesi girift ve tarihçilerin tartıştığı konuların başında gelmektedir. Tarihi süreçte Constantinus'un Hiristiyan inancı ile ilişkisi sorunu kadar sık ve büyük bir gayretle tartışılan ve o kadar farklı şekillerde cevaplandırılan pek az problem

* Bu makale, yazarın "*Konstantin ve Hiristiyanlık*" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Anabilim Dalı (y.kaymaz@sakarya.edu.tr)

vardır.¹ Constantinus'un Hıristiyanlara verdiği desteğin gerçekliği ve ne kadar önemli bir husus olduğu tarihçilerin tamamı tarafından itiraf edilirken, bu desteğin amacı ve Constantinus'un samimiyeti bazı tarihçiler tarafından sürekli sorgulanmıştır. Zira Constantinus'un Hıristiyanları ve kiliseyi politik çıkarları için kullandığı tezini savunan birçok tarihçi ortaya çıkmıştır. Tarihi süreçte sadece bu konuyu ele alan sayısız çalışma yapılmıştır. Constantinus'la ilgili kitap yazan her yazar bu konuyla alakalı görüşünü mutlaka ortaya koymuştur. Buradaki problem Constantinus'un gerçekten samimi olarak mı Hıristiyan olduğu, yoksa politik amaçlarla din değiştirmiş gibi mi gözüktüğüdür. Zira Constantinus'un yaptıklarını anlamlandırma adına Constantinus'un dini durumunun bilinmesi gerekmiştir. Daha açık bir şekilde ifade edersek Constantinus'un Hıristiyanlarla ve kilise ile bağlantılı her türlü faaliyeti bu konu etrafında mülâhaza edilmiş, Constantinus'un samimi bir Hıristiyan olduğunu düşünenler Hıristiyanlığa yönelik faaliyetleri ona göre yorumlamış, tam tersine onun çıkarıcı bir imparator olduğunu iddia edenler ise yine kendilerine göre bir açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu iki zıt görüş dışında orta bir yol benimseyen yaklaşımlar da mevcuttur, onlar da genel itibarıyla daha ılımlı tezler ortaya koymuşlardır.

Biz bu makalemizde İmparator Constantinus'un Hıristiyanlığa verdiği desteğin sebebi ve Hıristiyan olup olmadığı meselesi bağlamında antik ve modern dönemde ortaya konulan farklı görüş ve yaklaşımları ortaya koymaya çalışarak ulaşılan genel sonucu değerlendirmeye çalışacağız. Çalışmamızda öncelikle makalemizin hangi sorulara cevap arayacağını ve Constantinus'un Hıristiyan olduğunu düşünenlerin onun hangi hadiseyle birlikte Hıristiyanlığı benimsediği iddiasını ortaya koyacağız. Daha sonra sırasıyla Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı olumsuz tutum sergileyen yazarların görüşlerini, sonrasında Constantinus'un samimi bir şekilde Hıristiyan olduğunu düşünenlerin görüşlerini son olarak da ılımlı bir tutum sergileyenlerin açıklamalarını ele alacağız. En son ise genel bir değerlendirme verip makalemizi tamamlayacağız.

Makalemizde şu temel sorulara cevap arayacağız:

1. Constantinus, görünürde tavır ve davranışlarıyla bir Hıristiyan gibi mi hareket etti?
2. Constantinus, Hıristiyan bir imparator gibi davrandıysa bu hareketlerinde samimi miydi? Yani o gerçekten bu dini, kişisel anlamda kabul etmiş miydi?

1 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981, s. 42.

3. Constantinus bu dini gerçekten kabul etmişse, neden bazı tavır ve davranışları Hıristiyanlığın kabul edemeyeceği türdendi? Yoksa Constantinus'un Hıristiyanlıktan anladığı başka bir şey miydi?
4. Constantinus'un Hıristiyanlara ve kiliseye verdiği destek sadece kendi inancının bir gereği miydi, yoksa bunda başka etkenler de var mıydı?
5. Constantinus, Hıristiyanları politik amaçları için kullandı mı?

Bu sorulara vereceğimiz cevaplar Constantinus'un Hıristiyanlık anlayışını kavramamıza ve ortaya koyduğu politikaları anlamlandırmamıza yardım edecektir. Konumuz Constantinus'un Hıristiyanlığı olduğundan işe Constantinus'un Hıristiyan olduğunu kabul edenlerin ne zaman ve nasıl Hıristiyan olduğu ile alakalı rivayet ettikleri hadiseyi bununla birlikte bu tartışmalarda en fazla gündeme gelen Constantinus'un vaftiz olayını anlatarak başlayalım. Bu olaylar etrafında Constantinus'un inancıyla alakalı olumlu ve olumsuz görüşleri delilleriyle birlikte ortaya koyalım.

A. Milvian Vizyonu² ve Constantinus'un Vaftiz Edilmesi

1. Milvian Vizyonu

Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı onun samimi Hıristiyan olduğunu kabul edenler genel anlamda Constantinus'un Milvian Köprüsü savaşı öncesi gördüğü bir vizyondan sonra Hıristiyanlığa geçtiğini iddia ederler. Bu bölümde yaşanan bu vizyonun nasıl olduğu, hangi kaynaklardan geldiği, otantikliği meselesi, Constantinus'un vizyon sonrası davranışları konusunu ele alacağız.

Constantinus'un Milvian Köprüsü savaşı öncesi savaş hazırlıkları yaparken gördüğü vizyon Pavlus'un gördüğü vizyondan sonra Hıristiyan dünyasındaki ikinci en önemli vizyon kabul edilmektedir. Zira bu vizyon üzerinde tarihçiler çok kafa yormuş ve Constantinus'la alakalı çalışma yapan her yazar bu konuya çalışmasında mutlaka geniş yer ayırmıştır. Constantinus'un gördüğü iddia edilen vizyona gelince bu hadise bize iki kanal vasıtasıyla ulaşmıştır. Bunlardan birincisi Caesarea'lı Eusebius'un³ *Vita Constantini* adlı ese-

2 Constantinus'un Milvian Köprüsü savaşı öncesi gördüğü iddia edilen vizyon genel itibarıyla tarihçiler tarafından Pavlus'un Şam vizyonuna benzetildiği için biz de bu vizyonu "Milvian Vizyonu" diye isimlendirdik.

3 Caesarea'lı Eusebius: Apolojist, Kutsal Kitap yorumcusu, kilise tarihçisi olup 260 yılında doğmuş 339 yılında ölmüştür. Hayatının erken dönemiyle alakalı çok malumat bulunmamaktadır. Ailesi hakkında da hiçbir şey bilinmez, fakat vaftiz olduğunda Caesarea'da olduğu, genç olduğu ve piskoposlar arasına girdiği söylenir. Eusebius genç yaşlarda öğrenciliğe başlamış-

rinde anlattığı olaydır. Kitapta Constantinus'un Maxentius'un sihir yapmadaki ustalığı nedeniyle endişeye kapıldığını ve en büyük Tanrıya dua ettiğini söyler. Bu duadan sonra Eusebios yaşanan olayı Constantinus'un şu ifadeleriyle anlatır:

“Güneşin tepede olduğu bir gün gökyüzünde güneş ışığından oluşan bir haç işareti (Labarum veya Chi-Rho) ⁴ gördüm ve altında güneşten bir yazıyla ‘Bununla zafere ulaşacaksın’ yazıyordu”⁵

Daha sonra Constantinus o gece uyuduğu esnada İsa'nın kendisinin rüyasına girdiğini ve bu yazıyı kalkanların üzerine yazması gerektiğini bildirdiğini söyler.⁶ Eusebios yaşanan bu olayın zamanı ve mekânı hakkında bilgi vermese de Constantinus'un yazdıklarından bunun Maxentius'a karşı yapacağı savaştan önce olduğu anlaşılmaktadır. Zira Constantinus'un savaştan önce Tanrı'nın yardımı olmaksızın bu savaşı kazanamayacağını dolayısıyla Tanrıdan yardım istediğini söyler.⁷

tır. Caesarea'de hocası ve arkadaşı Pamphilus'la birlikte ömrünü İncil çalışmalarına ve Hıristiyan tarihine adanmıştır. Pamphilus'la birlikte Hıristiyanlıkla alakalı kitapları toplatıp Kayser'de çok zengin bir kütüphane oluşturmuşlardır. 313 veya 314 yılında Kayser piskoposu olmuştur. Bütün hayatı boyunca Kayser'de kurduğu kütüphanede Origen'in eserlerini işlemiş ve bu kitaplar üzerine çalışmalar yapmıştır. Origen'in yolundan giderek Kutsal Kitap yorumu ve metin kritiği yapmıştır. Bu nedenle Origen geleneğinin mirasçısı kabul edilmektedir. Genel itibarıyla Caesarea'lı Eusebius'un Constantinus'a en yakın piskopos olduğu kabul edilmektedir. Bunda Constantinus'un hayatını konu alan detaylı bir kitap yazmasının etkili olduğu bilinmektedir. Fakat son dönemlerde yapılan çalışmalar Eusebius'un aslında Constantinus'a çok da yakın bir piskopos olmadığını göstermektedir. Böyle düşünene tarihçilerin en önemlisi Constantinus ve Eusebius'la alakalı çalışmalarıyla tanınan Timothy Barnes'tir. Zira Barnes, Eusebius'un bütün ömrü boyunca Constantinus'la sadece dört defa görüştüğünü söylemektedir. Eusebius'un farklı alanlarda birçok kitabı olduğu halde bunlardan en meşhurları; *Ecclesiastical History*, *Life of Constantine*, *Martyrs of Palestine*'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Stevenson, "Eusebius of Caesarea", *New Catholic Encyclopedia*, Washington, Gale Group Publisher, 2003, V, 451-452.

4 Labarum(Chi-Rho): Grek alfabesindeki Chi (X) ve Rho (P) harflerinin iç içe geçmesiyle oluşturulan bir şekildir. İsa'nın Christus olan Latince isminin Grekçe görünümü olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Constantinus öncesi bu sembolün kullanıldığı bazı kalıntılarda ortaya çıkmışsa da bu sembol Constantinus ile tanınmıştır. Zira o, imparatorluk askerlerinin kalkanlarına standart olarak bu işareti yerleştirmiştir. 314 yılında Constantinus'un bastığı paradada da bu işaretin yer aldığı gözlemlenmiştir. Labarum sembolü Constantinus'dan sonra

tarihi süreçte farklı şekiller almıştır. Genel itibarıyla Labarum'un şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi, için bkz. A. G. Gibson, "Labarum", *New Catholic Encyclopedia*, Washington: Gale Group Publisher, 2003, VIII, 263.

5 Eusebius of Caesarea, *Life of Constantine*, İngilizceye Çeviren: Averil Cameron, Stuart G. Hall, Oxford: Clarendon Press, 1999, s. 81, Ayrıca Bkz. Charles Matson Odahl, *Constantine and Christian Empire*, Oxford: Routledge Publisher, 2004, s. 83-84.

6 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 83-84.

7 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 84.

Constantinus'un gördüğü vizyon ile alakalı ikinci rivayet bize Constantinus'un oğlu Krispus'un hocası olan Lactantius'tan⁸ gelmektedir. Lactantius bu hadiseyi anlatırken Eusebios'un iddia ettiği gibi gün içinde Constantinus'un bunu gözleriyle görmesi şeklinde değil, kalkanları işlemesi gereken o işaretini savaştan önce sadece uykuda gördüğünü bildirir. Yani Lactantius Constantinus'un Milvian köprüsü savaşından bir gün önce Constantinus'un rüyasında "Chi-Rho" işaretini kalkanlarına yazması gerektiğine işaret eden bir rüya gördüğünü belirtir.⁹ Tarihçiler bu iki rivayeti değerlendirmişler ve bunlardan hangisinin otantik olduğu konusunda fikir yürütmüşlerdir. Eusebios'un rivayetiyle ilgili yöneltilen en önemli eleştiri Constantinus'un orduyuyla beraber o olaya şahit olmasına rağmen neden olayı sadece kendisinin aktarmış olması ve orada bulunanların herhangi birinden bu hadiseyle ilgili en ufak bir rivayetin gelmemiş olmasıdır.¹⁰ Dolayısıyla Lactantius'tan gelen rivayet tarihçiler arasında daha çok kabul görmektedir diyebiliriz. Bununla birlikte her iki rivayetin de gerçek dışı olduğunu iddia eden ve böyle bir olayın hiç yaşanmadığını söyleyen yazarlar da vardır.¹¹ Bunların başında Constantinus'la alakalı son dönemde yapılan çalışmalara önemli ölçüde yön veren ve oldukça eleştirel bir üslup kullanan Jacob Burckhardt ve Roma tarihini anlatan kitaplar arasında çok önemli bir yer tutan "*The Decline and Fall of The Roman Empire*" adlı kitabın yazarı Edward Gibbon'dur.¹²

Burckhardt, Constantinus'un Milvian Köprüsü savaşında miğferlere kazındığı "Chi-Rho" sembolünün kim neye inanıyorsa o şekilde düşünülebileceğini yani sadece Hıristiyanların ifade ettiği gibi İsa'yı temsil etmediğini söyler.

8 Lactantius: Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte 240 ile 320 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Diocletian zamanında imparatorun isteğiyle Afrika'dan Nicomedia'ya retorik hocası olmak üzere getirilmiştir. Daha sonra Hıristiyan olunca bu görevinden uzaklaştırılmıştır. Erken dönem Hıristiyan yazarlardandır. En önemli eseri orijinal adı "De Mortibus Persecutorum" olan "Zalimlerin Ölümü Üzerine"dir. Bu kitabında Hıristiyanlara zulmeden imparatorların Tanrının gazabına nasıl uğradıkları konusunu işler. Bu nedenle Hıristiyanların Constantinus öncesi maruz kaldıkları işkencelerle alakalı çok değerli bilgiler vermektedir. Lactantius'un göze çarpan bir diğer özelliği Constantinus'un oğlu olan Crispus'a Latince öğretmenliğini yapmasıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. J. Stevenson, "Lactantius", *New Catholic Encyclopedia*, Washington: Gale Group Publisher, 2003, VIII, 274.

9 Lactantius, *Of The Manner in Which the Persecutors Died*, ed: Philip Schaff, *Fathers of the Third and Fourth Centuries*, Ante-Nicene Fathers, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, VII, 739.

10 Hans A. Pohlsander, *The Emperor Constantine*, London: Routledge Publication, 2002, s. 14-15, Ayrıca Bkz. Noel Lenski, "The Reign of Constantine", Noel Lenski, *The Cambridge Companion to The Age of Constantine*, 59-90, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 23.

11 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Paul Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, Amsterdam: J.C. Gieben Publisher, 1981, s. 19- 25.

12 Bu tartışma için bkz. Paul Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 18.

Bunu sonradan gelen Hıristiyanların uydurduğunu belirtir.¹³ Joseph Vogt, Constantinus'la ilgili kısa sunumunda Belçikalı Bizans uzmanı Henri Gregoire'in konuyla alakalı olarak Milvian köprüsü savaşında Constantinus'un gördüğü iddia edilen vizyonun Eusebios'un *Vita Constantini* adlı eserine sonradan dahil edildiği gibi bir iddiasının olduğunu söyler. Lactantius'un tarif ettiği işaret için de bu işaretin Roma rakamlarından alınma bir sembol olduğunu dolayısıyla orijinal olmadığını belirtir.¹⁴ Aynı zamanda Milvian Köprüsündeki vizyonda kasklara yazıldığı iddia edilen Labarum işaretinin Constantinus'un her on yılda bir düzenlenen kutlamalarla alakalı olabileceğini vizyonla bir ilgisinin olmadığı da iddialar arasındadır.¹⁵

Milvian Vizyonu ile alakalı başka bir iddia ise şöyledir: Constantinus'un Milvian köprüsü savaşı öncesi gördüğü vizyon Pavlus'un gördüğü vizyona benzemekle birlikte ondan önemli bir farkı vardır. Zira Pavlus o vizyon sonrası hemen Hıristiyanlığa geçmesine rağmen Constantinus'unki ise böyle olmamıştır. Bu olay bir din değiştirme olmayıp sadece Hıristiyan Tanrısından gelen bir destekten ibarettir.¹⁶ Buna paralel olarak T.G. Elliot, Constantinus'un 312'de gördüğü vizyonun sadece bir vizyon olduğunu, Constantinus'un bu hadisede Hıristiyan olduğu görüşünün yanlış olduğunu zira onun daha önceden Hıristiyanlığı kabul ettiğini söyler. Zira Elliot, Constantinus'un babasının Hıristiyan olduğunu, Constantinus'un de babası vasıtasıyla bu dine girdiğini belirtir. Buna da çeşitli deliller sunar. Mesela "Chlorus" lakabının Konstantius'a ait olduğunu ve bunun bir Hıristiyan ismi olduğunu söyleyerek kendi görüşünü ispatlamaya çalışır. Aynı zamanda Constantinus'un daha Britanya'dayken Hıristiyan misyonuna başlaması ve Eusebios'un Milvian Vizyonu'nu anlatırken Constantinus'un din değiştirmesinden bahsetmemesini de delil getirir.¹⁷ Gerçekten de Ne Eusebios ne de Lactantius, Constantinus'un gördüğü vizyon sonucunda Hıristiyanlığa geçtiğinden bahsetmemişlerdir.¹⁸

Constantinus'un Milvian Vizyonunda gerçekten din değiştirip değiştirmediğini anlamak için şimdi vizyondan sonra Constantinus'un Hıristiyanlara ve

13 Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, London: Routledge-Kegan Paul Ltd, 1949, s. 295.

14 Joseph Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Constantinus ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1961, s.4.

15 Andreas Alföldi, "The Helmet of Constantine With The Christian Monogram", *The Journal of Roman Studies*, c. 22, 1932, s. 10.

16 Ross Holloway, *Constantine and Roma*, Yale, Yale University Press, 2004, s. 3.

17 T. G. Elliot, "Constantine's Conversion: Do We Really Need it?", *Phoenix*, c.41, No.4, 1987, s. 420- 421.

18 Oliver Nicholson, "Constantine's Vision of The Cross", *Vigiliae*, c.54, No.3, 2000, s.312.

kiliseye yaklaşımında bir değişiklik olup olmadığına gelince bu konuda Eusebios *Vita Constantini'de* dini bir arayış içerisinde olan Constantinus'un gerçek Tanrısı bulması anlamında bu olayın Constantinus için çok önemli olduğunu dile getirir.¹⁹ Johannes Roldanus ise Constantinus'un Hıristiyanlık ile ilgili somut adımlar atması ve bir Hıristiyan gibi davranmasının asıl anlamda Milvian zaferinden sonra olduğunu söyler.²⁰ Zira Constantinus 312'de Maxentius'u devirdiği zaman ilk ve öncelikli işinin Hıristiyanların yaralarını sarmak ve bir restorasyon kampanyası başlatmak olduğunu dile getirir.²¹ Aynı zamanda Constantinus'un Milvian zaferinden sonra zafer kutlamalarına haça saygı göstererek başladığı da rivayet edilir.²² Gerçekten de Milvian Vizyonu'nun Constantinus'un Hıristiyanlara karşı tutumuna çok olumlu bir şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Bunu mektuplarda ve kilise işleriyle ilgilenmesinde rahatça görebiliriz. Bir anlamda misyoner bir hareket izlediğinden bile bahsedebiliriz.²³ Yine Roldanus konuyla alakalı şunları ifade etmektedir:

“Hıristiyanların Tanrısı Constantinus'u zafere ve başarıya ulaştırarak kendisinin gerçek dost olduğunu ortaya koymuştu. Bu nedenle Constantinus da Hıristiyanlığın bütün dünyaya yayılmasını sağlayacaktı. Özellikle Milvian zaferinden sonra Constantinus açık bir şekilde ve somut olarak Hıristiyanlığı yükseltmeye başladı ve Hıristiyanların rahat bir şekilde ibadet edebilmelerini temin etti.”²⁴

Constantinus'un vaftiz meselesine geçilmeden önce bu bölümde Constantinus'un Hıristiyanlığa geçişiyle alakalı anlatılan bir efsaneyi de belirtmeden geçemeyiz. Efsaneye göre Constantinus, önceden Hıristiyan halkı katleden baskıcı bir imparatordu. Bir süre sonra Constantinus cüzzam hastalığına tutulmuş, pagan din adamları da Constantinus'a bebek kanında yıkanmasını tavsiye etmiştir. Constantinus başta bunu yapmaya yeltenmişse de şefkati ve merhameti buna izin vermemiştir. Daha sonra Constantinus Petrus ve Paulus'u rüyasında görmüştür. Rüyada onun Papa Sylvester'e gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu olaydan bir hafta sonra Constantinus Papa Sylvester'in yanına giderek vaftiz olmuş ve zamanla cüzzam hastalığından kurtulmuştur. Bu hikâyenin kurgudan ibaret olduğu aşikârdır. Zira Sylvester 314 yılına kadar papalık yapmamıştır. Fakat daha da ilginç olan bu hikâyenin papaların biyografilerinin yer aldığı papalar kitabına girmesidir, hatta daha sonraları bu

19 Eusebius, *Life of Constantine*, s.82.

20 Johannes Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, 1. Basım, London, Taylor & Francis E-Library, 2006, s. 36.

21 Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 35.

22 A. H. M. Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, 4. Baskı, London: The English Universities Press Ltd, 1965, s. 92.

23 Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans*, s. 6.

24 Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 41.

hikâye daha da süslü hale getirilerek imparatorun annesi Helena, oğlu Krispus ve tüm arkadaşları da vaftize dâhil edilmiştir.²⁵ Aynı zamanda Constantinus'un bu efsanesi Roma sanatında tarihi süreçte farklı resimlerle yansıtılmaya çalışılmıştır.²⁶

2. Constantinus'un Vaftiz Edilmesi

Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı tartışmalarda ikinci önemli olay onun vaftizi meselesidir. Zira teknik olarak Hıristiyanlığa girebilmenin temel ön şartı olan vaftiz ritüelinin Constantinus'un Hıristiyanlığında ölüm döşeğine kadar geciktirilmesi bu konuda hep bir problem teşkil etmiştir. Şöyle ki Constantinus 337 yılının Nisan ayında hastalanınca Nicomedia'ya gelir ve orada bulunan piskoposlara kendisinin Ürdün nehrinde vaftiz olmak istediğini belirtir. Eusebios, daha sonra piskoposların liderinin vaftiz ritüelini tertip ettiğini ve Constantinus'un vaftiz edildiğini söyler.²⁷ Eusebios Constantinus'u kimin vaftiz ettiğini belirtmez. Eusebios'tan 40 yıl sonra yazılmış bir tarih kitabında²⁸ Constantinus'u vaftiz edenin Nicomedia'lı Eusebius olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Bu hadiseden çok rahat bir şekilde anlaşılıyor ki Constantinus ölüm döşeğine kadar vaftiz olmamıştır. Dolayısıyla Constantinus o ana kadar teknik olarak Hıristiyan değildir. Bu nedenle Constantinus'un vaftizi ile alakalı sayısız tartışmalar vuku bulmuştur. Zira geciktirmesinin nedenleri üzerinde tarihçiler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu tartışmalar Constantinus'un samimi Hıristiyan olup olmadığı ile alakalı tartışmalarla direkt olarak bağlantılıdır.³⁰

Constantinus'un Hıristiyan olduğunu iddia edenlerin anlattıkları hadiseyi ve vaftiz hadisesini gördükten sonra şimdi Constantinus'un Hıristiyanlığı ile alakalı görüşlere geçebiliriz.

B. Constantinus'un Hıristiyanlığı ile Alakalı Görüşler

Bu bölümde Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı pozitif, negatif ve son olarak ılımlı görüşleri delilleriyle birlikte ortaya koymaya çalışacağız. Öncelikle Constantinus'la ilgili negatif tutum sergileyen uzmanların görüşlerini ele alacağız.

1-Constantinus'u Samimi Kabul Etmeyen Görüşler

25 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 25-26.

26 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 27.

27 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 178.

28 Pohlsander bu kitabın "The Chronicle of Jerome" olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için Bkz Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 75-76.

29 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 75.

30 Bu tartışmalar için Bkz. Paul Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 167- 170.

Constantinus'un samimiyeti ile alakalı tartışmalar özellikle modern dönemde hız kazanmış ve birçok yazar Constantinus'un Hıristiyanları ve kiliseyi salt siyasi çıkarları için kullandığı iddiasını ortaya atmıştır. Jacob Burckhardt modern dönemde Constantinus'la alakalı olumsuz tutum sergileyen yazarların başında gelmektedir. Zira bu yazarın görüşleri kendisinden sonra gelen araştırmacıları derinden etkilemiş ve kendisinden sonraki Constantinus çalışmalarına etkin bir şekilde yön vermiştir. Bu yazarın en önemli iddiası Constantinus'un samimi bir Hıristiyan olmadığı, Hıristiyanları sadece siyasi çıkarları için kullandığı yönündedir. Burckhardt, Constantinus'u tam bir siyaset adamı, ihtiraslarının pençesine takılmış ve amacını gerçekleştirmek için her şeyi yapabilecek biri olarak tasvir eder.³¹ Constantinus'un hareketlerinin büyük çelişkiler içerdiğini, bir taraftan miğferlere İsa amblemini yapıştıırken diğer taraftan Jüpiter anısına zafer anıtları yaptırdığını belirtir. Aynı zamanda Constantinus'un bastığı paraların üzerinde güneş Tanrısının işaretinin olduğunu söyler. Bununla birlikte Constantinus'un ilk dini pratiği olarak 308 yılında Apollo tapınağını ziyaret etmesinin de önemli olduğunu dile getirir.³² Bunları yapmaktaki amacının da Constantinus'un iki dine desteğini birlikte sürdürüp iki tarafın da gücünden faydalanmak istemesi olarak sunar.³³ Burckhardt, aynı zamanda Constantinus'un çocukluktan beri imparatorluk sarayında büyüdüğünü ve seferlere katıldığını bu nedenle siyaseti ve toplumu çok iyi bildiğini belirtir. Dolayısıyla Constantinus'un Hıristiyanların artık sayıları çok olan, iyi bir topluluk olduğunu bildiğini bununla birlikte Hıristiyanlara uygulanan işkencelerin de sonuç vermediğini gördüğünü söyler. Constantinus'un, uyguladığı siyaseti bütün bunları düşünerek oluşturduğunu belirtir.³⁴ Biraz daha açarsak Burckhardt güçlü ve birlik içinde bir imparatorluk oluşturmak için Constantinus'un Hıristiyanları kullandığını söyler. Burckhardt bunları söylerken Constantinus'un pagan olduğunu düşünmez aksine onun bütün dinlerin yücesi olan bir Tanrıya inandığını da belirtir.³⁵

Yukarıda Burckhardt'ın söylediği üzere Constantinus daha önce babasının koruyucusu olan Tanrı Apollo'yu ziyaret etmiştir. Orada bizzat bir vizyon gördüğünden bahsedilmektedir. Bu vizyonda Apollo'nun Constantinus'a görünerek ona şöhret tacını, uzun ve zengin bir krallığı vaat ettiği iddia edilir.³⁶ Bu Tanrı aynı zamanda güneş Tanrısıyla da ifade edilmektedir. İlginç olan şey 310 yılında yaşanan bu olaydan sonra Constantinus'un bastığı paralarda bu

31 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 292-335.

32 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 294.

33 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 296.

34 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 295.

35 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 297.

36 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 21.

Tanrının sembolünün yer almasıdır.³⁷ Constantinus'u samimi Hıristiyan kabul etmeyen yazarların en önemli eleştirisi Eusebios kaynaklı bilgilerdir. Zira o yazarlar Eusebios'un yazdıklarına itibar etmezler ve o bilgilerin tamamen Eusebios'un uydurması olduğunu düşünürler. Örnek vermek gerekirse Constantinus'un 324 yılında Licinius'u alt etmesiyle birlikte paganlara eski tutumunu bırakıp onlara bu savaştan sonra kötü davrandığı özellikle Eusebios kaynaklı bilgiler tarafından dile getirilmektedir. Hâlbuki o yazarlar Constantinus'un paganlara tutumunu hiçbir zaman değiştirmedini iddia ederler.³⁸ Aynı durum Constantinus'un pagan ayinlerini yasaklaması haberlerinin kökeni hakkında da belirtilir. Zira o haberlerin tek kaynağının Eusebios olduğunu dolayısıyla bunun kabul edilemeyeceğini söylerler.³⁹

Burckhardt'tan sonra Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı negatif bir duruş sergileyen en önemli ikinci yazar Edward Gibbon'dur. Zira Gibbon Burckhardt'tan önce yaşamasına rağmen ona göre daha az etkili olduğundan onu ikici sırada zikretmeyi uygun gördük. Gibbon da Burckhardt gibi Constantinus'un ikiyüzlü olduğunu, imparatorluğun ilk dönemlerinde halkın desteğini kazanmak için çok yumuşak bir üslup takınırken tek başına imparator olduğu zaman gerçek zalim yüzünü ortaya çıkardığını söyler.⁴⁰ Ayrıca Gibbon Constantinus'un bütün faaliyetlerinin kişisel tutku ve çıkarlarına hizmet ettiğini belirtir.⁴¹ Bu görüşlerini delillendirmek için de özellikle Constantinus'un kendi ailesi içerisindeki yaptığı kıyımı⁴² anlatır.

Ross Holloway de Burckhardt'la paralel düşünceler ortaya koymaktadır. Constantinus'un Hıristiyanlar için değil kendisi için çaba harcadığını Hıristiyanları bu amacında kullandığını belirtir. Aynı zamanda Constantinus'un Maxentius ve Licinius ile girdiği savaşları da Hıristiyanlar için değil imparatorluğa tek başına hükmetmek için yaptığını söyler.⁴³ O da Constantinus'un bastığı paralarda Hıristiyan sembollerin çok nadir olduğunu söyleyerek

37 Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 35.

38 A. D. Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, London: Routledge, 2000, s. 86.

39 Scott Bradbury, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century" *Classical Philology*, The University of Chicago Press, 1994, Volume. 89, No. 2, s. 122-123.

40 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, 1995, s. 54.

41 Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Geriletış ve Çöküş Tarihi*, s. 55.

42 Constantinus 326 yılında kendisine karşı hiçbir sadakatsizliği olmadığı düşünülen ve savaşlarda en büyük yardımcısı olan ilk oğlu Krispus'u öldürmüştür. Aynı zamanda çok kısa bir süre sonra da eşi Fausta'yı öldürmüştür. Constantinus'un bunu neden yaptığı hala kesinlik kazanmamış ve yüzyıllardır tarihçiler için merak konusu olmuştur. Eusebius da buna açıklık getirmemiştir. Bu konuyla alakalı iddialar pagan yazarların bazılarında mevcutsa da bunların sadece tahminden ibaret olduğu söylenmektedir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. John Holland Smith, *Constantine The Great*, San Francisco: Harper Collins Publisher, 1984, s. 204-216.

43 Holloway, *Constantine and Roma*, s. 2.

Constantinus'un gerçek Hıristiyan olmadığını iddia etmektedir.⁴⁴ Holloway bununla birlikte Constantinus'un ne yapması konusunda sürekli tereddütler yaşadığını söyleyerek görüşlerine delil getirmeye çalışır.⁴⁵

Adolph Harnack, Jacob Burckhardt'la benzer fikirlere sahiptir. Zira Harnack'ın *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries* adlı eserinde Hıristiyanların zaten Constantinus dönemine kadar iyice güçlendiğini ve Constantinus'un gençlik döneminde buna şahit olduğunu, bu nedenle de büyüyen bu güce sahip olmak istediğini belirtir.⁴⁶ A. A. Vasiliev, E. Schwartz'dan nakille Constantinus'un şeytani bir idraka sahip olduğunu, kilise ve devleti birleştirerek bütün gücü eline almak istediğini dile getirir.⁴⁷ Vasiliev yine kitabında Victory Duruy'dan bahseder ve Duruy'a göre, Constantinus'un politik düşüncelerinin dini düşüncelerinin önüne geçtiğini ve Constantinus'un Hıristiyan değil deist olduğunu söyler.⁴⁸

Constantinus'un gerçek bir Hıristiyan olmadığını düşünenlerin ortaya attığı başka deliller de vardır. Mesela Constantinus Maxentius'u yendikten sonra Roma'ya girdiği zaman pagan olan senato onu karşılamış ve Constantinus'un zalim Maxentius'u yendiği için mutlu olduklarını dile getirmişlerdir. Bu olay neticesinde en azından bu döneme kadar göze çarpan bir Hıristiyan imparator ortada yoktur denmektedir.⁴⁹ Aynı zamanda gerçek bir Hıristiyanın yapması gereken şey olan pagan dinini yasaklaması gerekirken bunu yapmadığını, birçok pagan ayinine izin verdiğini, daha da ötesi buna izin vermekle kalmayıp fırsatını buldukça onlara destek verdiğini ve bazı ayinlere bizzat katıldığını iddia ederler. Dolayısıyla Constantinus için bu durumun her zaman bir problem teşkil ettiğini düşünmektedirler.⁵⁰ Aynı zamanda Constantinus'un 306 yılında imparatorluğa geçtiği zaman Hıristiyanları tolere etmesi, onun kendisinin de Hıristiyanlığa geçtiği anlamına gelmediğini düşünürler.⁵¹

44 Holloway, *Constantine and Roma*, s. 3.

45 Holloway, *Constantine and Roma*, s. 3.

46 Adolph Harnack, *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries*, Gloucester: Harper & Row, Publishers, 1972, 2. Baskı, s. 321.

47 A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren Arif Müfid Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943, s. 56.

48 Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 56-57.

49 Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, s. 83.

50 H. A. Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", Noel Lenski, *The Cambridge Companion to The Age of Constantine*, 111-136, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s.111.

51 Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, s. 80.

Constantinus samimiyeti ile alakalı belirtilen olumsuz görüşler genel anlamda yukarıda zikredilen iddialar etrafında gelişmektedir. Şimdi ise Constantinus'un gerçekten samimi bir Hıristiyan olduğunu düşünenler ve bunların delilleri ortaya konacaktır.

2-Constantinus'u Samimi Hıristiyan Kabul Eden Görüşler

Constantinus'u samimi Hıristiyan kabul eden yazarların temel kaynağı Eusebios of Caesarea'nın *Vita Constantini* adlı eseridir. Her ne kadar bu kitabın içeriğinin otantikliği konusunda tarihçiler arasında ciddi şüpheler varsa da Constantinus'un Hıristiyan olduğu ile alakalı en yoğun bilgiler bu kaynaktan gelmektedir. Eusebios'un Constantinus algısı bizim için çok önemli olduğundan konunun daha iyi anlaşılması hasebiyle Eusebios'un Constantinus algısı öncelikle anlatılacak daha sonra modern dönemdeki yazarların düşünceleri incelenecektir.

Eusebios'un ifadesiyle İmparator Constantinus Tanrıya çok yakın bir pozisyondaydı. Zira Constantinus 312 yılında Milvian köprüsünde Tanrıdan yardım istemiş ve Tanrı da onun yardım isteğine cevap vermişti. Daha sonraki barbarlarla savaşlarında da Tanrının yardımı gelmişti.⁵² Eusebios'un ifadeleri incelendiğinde onun özellikle Constantinus'un dindarlığı üzerinde durduğu görülmektedir. Zira o, Constantinus'un sürekli bunu koruduğu hatta bu konuda ailesini de gözettiğini söyler.⁵³ Constantinus'un hayatı boyunca diğer krallardan önemli farkının Tanrının dinini yaşaması ve onu farklı yerlere yayması olduğunu belirtir.⁵⁴ Bunlarla birlikte Eusebios'un bize naklettiği ve *Vita Constantini*'ye ek olarak sunduğu Constantinus'un azizler meclisine konuşmasında⁵⁵ da Constantinus, kendisinin açıkça Hıristiyan olduğunu dile getirir.

Eusebios'un Constantinus'un hayatını konu edindiği *Vita Constantini* adlı eserinde konuyla alakalı olarak şu ifadeler geçmektedir:

52 Rudolph H. Storch, "The Eusebian Constantine", Cambridge University Press, *Church History*, c. 40, No.2, 1971, s. 146.

53 Storch, "The Eusebian Constantines" s. 147.

54 Eusebius, *Life of Constantine*, s.71.

55 Constantine's Oration to The Assembly of Saints: Constantinus'un azizler meclisine yaptığı konuşmadan ibarettir. Bununla birlikte otantikliği konusunda ciddi şüpheler olduğu söylenmektedir. Kimin kaleme aldığı kesin olarak bilinmiyorsa da Eusebius muhtemel yazar kabul edilmektedir. Bu nedenle bu konuşmaya genel itibariyle kitaplarda *Life of Constantine*'den sonra yer verilmiştir. İlk olarak Latince kaleme alınmasına rağmen daha sonra Grekçeye çevrilmiştir. Konuşmanın yeri ve zamanı tam olarak bilinmez. Her ne kadar bu yazının 324 yılı öncesi yapıldığı düşünülüyorsa da konuşmanın içeriğine bakıldığı zaman bunun daha geç bir zamanda yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Philip Schaff, Henry Wace, *Nicene and Post-Nicene Fathers of Christian Church*, Second Series, Edinburg; William B. Eerdmans, 1991, I, 469.

“Tanrı Constantinus’a hükümdarlığının başından sonuna kadar başarılar vererek onu onurlandırmıştır. Tanrı Constantinus Üzerinde dinin nasıl yüceleceği konusunda ispatlar sunmuştur insanlara. Yine Tanrı nasıl örnek bir monarşi olacağını örneğini onunla sunmuştur. Ona din zırhını giydirerek güçlendirmiştir. Ve Tanrıya şahitlik ederek bütün insanlığı, bulunduğu kötü durumdan onun sayesinde kurtarmıştır. Bunun karşılığında Tanrı ona doğunun ve batının tek imparatoru ve birçok halka kral olma gücünü vermiştir.”⁵⁶

“Constantinus kilisenin bütün işlerinde yolculuk nedir bilmeyen bir çaba sarf ediyordu. Ve Tanrının mabetlerine hizmet ediyordu. Bu nedenle de Tanrı bütün berberi halklarını onun ayakları altına serdi. Constantinus Tanrının istediği şekilde hareket ettikçe Tanrı da onu her türlü kötü durumdan kolluyor ve koruyordu aynı zamanda ona gelecekteki bazı olayları önceden bildiriyordu.”⁵⁷

Yukarıda *Vita Constantini*'den aldığımız iki alıntı genel anlamda bize Eusebios'un Constantinus algısını sunmaktadır. Gördüğümüz gibi Eusebios Constantinus'u direkt olarak Hıristiyan Tanrısıyla iletişim kuran ve Tanrının deyim yerindeyse yeryüzündeki vekili olarak görmektedir. İfadelerden de anlaşıldığı üzere Eusebios Constantinus'un sıradan bir Hıristiyan olmadığını Tanrının ona bir misyon yüklediğinden bahsetmektedir. Tanrının Constantinus'u Hıristiyanları gözetleyici ve kollayıcı bir imparator olarak gönderdiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte Eusebios, merkezine İmparator Constantinus'u koyduğu ve Roma imparatorluğuna ve Hıristiyanlık tarihine “Politik Teolojisi” sistemini kazandırması onu çok önemli bir şahsiyet yapmıştır. Konumuzla alakalı olmadığı için bu sisteme burada yer vermeyeceğiz.⁵⁸

Lactantius da Constantinus'un pagan Tanrıları reddeden ve Hıristiyanlığa yönelen ilk imparator olduğunu ve onun fiillerinin sürekli kiliseyi yükseltmek olduğunu bildirir.⁵⁹ Hatta Constantinus'un daha sonraki yıllarda ileride göreceğimiz Milan Bildirgesi'nde sunulan tarafsızlığını bozarak Hıristiyanlık yanlı tutumlarını sıklaştırdığı ve açıktan bir Hıristiyan gibi davrandığı belirtilir.⁶⁰

Constantinus'un Hıristiyanlığı konusunda antik Hıristiyan kaynaklar genel itibarıyla Eusebios ve Lactantius'un bize sunduğu biçimde Constantinus'u anlatmaktadır. Dolayısıyla biz modern dönem Constantinus çalışmalarını ve

56 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 69.

57 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 88-89.

58 Politik teoloji için bkz. Bilal Baş, *Ecclesiastical Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian “Imperial Theology” on The Justification of Imperial Policies*, (Basılmamış Doktora Tezi), McGill University, 2008, s. 22-57.

59 Lactantius, *Of The Manner in Which the Persecutors Died*, , VII, 717.

60 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 44.

uzmanların ne düşündüklerini yukarıdaki sorulara paralel bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

Modern dönem Hıristiyanlık uzmanlarının Constantinus algısına gelince *“The Emperor Constantine”* adlı kitabın yazarı Hans A. Pohlsander Constantinus’un Hıristiyanlara yaptığı iyilikleri, Constantinus’un kendisi Hıristiyan olduğu için yaptığını, siyasi çıkarları için Hıristiyanları kullanmadığını savunur. Çünkü Pohlsander o dönemde Hıristiyanların özellikle Batı’da azınlıkta olduğunu, Constantinus’un de eğer gerçekten siyasi çıkarlar için bunu yapmış olsaydı azınlığa değil çoğunluğa yani diğer imparatorlar gibi pagan dine mensup olanlara daha çok yardım etmesi gerektiğini söyler.⁶¹ Milan Bildirgesi’nde Hıristiyanlara reva görülen işkencelere son verilmesi, istisnâ edilen malların geri verilmesi, hangi dinden olursa olsun herkesin dinin rahatça yaşayabilmesini de Constantinus’un Hıristiyan olduğuna işaret eden durumlar olduğunu söyler.⁶² Aynı zamanda Pohlsander, Constantinus’un ne denirse densin en azından Hıristiyanlığa bir sempati duyduğunun aşikâr olduğunu belirtir. Constantinus’un Hıristiyanlığının samimi olup olmaması hususunda tartışılan en önemli hadiselerden biri olan Constantinus’un vaftiz olayı için ise Pohlsander, sırf bu sebeple onun gerçek bir Hıristiyan olmadığını söylemenin büyük bir hata olacağını, zira o dönemin Hıristiyanlık anlayışında vaftizin yaşamın son anına kadar geciktirildiğini, hatta Constantius II, Theodosius I gibi imparatorların da hayatlarının son demlerinde vaftiz olduklarını söyler.⁶³ Pohlsander aynı zamanda Constantinus’un her ne kadar Hıristiyan olsa da devlet içinde bunun gereklerini hemen yerine getirmediğini, çünkü senatodaki soyluların hala pagan olduklarını ve bunların tepkisini almak istemediğini söyler.⁶⁴ Bu nedenden dolayı da Constantinus’un Milvian zaferinden sonra zafer onuruna yapılan bir nevi zafer kutlamalarında dini anlamda tarafsız bir tutum sergilediğini aynı zamanda yine bu nedenden dolayı paralarda ve sanatta Hıristiyan etkisinin hemen değil yavaş yavaş görülmeye başladığını belirtir. Pohlsander sonuç itibarıyla Constantinus’un imparatorluğu döneminde yaptığı fiillere bakıldığı zaman onun imparatorluğu yavaş yavaş pagan etkisinden çıkarıp Hıristiyan bir imparatorluk haline getirmeye çalıştığını⁶⁵ bununla birlikte Constantinus’un yaptıklarından ötürü onun samimi bir Hıristiyan olduğunu kabul etmek durumunda olduğumuzu söyler.

66

61 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 23.

62 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 24.

63 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 24.

64 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 23.

65 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s.40.

66 Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 23.

Constantinus Hıristiyanlara karşı hoş görü politikası izlemeye başladığı zaman, bu dinin mensupları, Roma İmparatorluğu'nun genel nüfusu içerisinde küçük bir azınlıklardı. Bununla birlikte senatonun tamamı ve yüksek sınıftaki insanların tamamı pagandı. En önemlisi ordu pagandı.⁶⁷ Hıristiyanların Constantinus dönemindeki sayısı ve bu sayısının genel nüfusa oranıyla ilgili tahminler yürütülmüştür. O dönemde sayılarının 5, 6 ya da 7,5 milyon olabileceği tahmin edilmiştir.⁶⁸ Bununla birlikte genel nüfusun da yaklaşık 60 milyon olduğu düşünülmüştür.⁶⁹ Hıristiyanların genel nüfusa oranı yüzde on civarında olmaktadır. Constantinus'un samimi olduğunu düşünen yazarlar onun az olan Hıristiyan nüfusun tarafını tutarak aslında Constantinus'un bir risk aldığı söylerler.⁷⁰ Alexander A. Vasiliev kendi kitabında Profesör V. Bolotov'dan nakille Hıristiyanların bütün Roma nüfusuna oranla onda bir olması nedeniyle bir devlet adamının sadece politik çıkarlar amacıyla bütün politikalarını onda bir nüfusa sahip Hıristiyanlara hasretmesinin pek akıllıca bir iş olmadığını söylemektedir.⁷¹ Bu tahminler Constantinus'un Hıristiyanların sayısının genel nüfus içinde azınlık olduğu halde onların tarafını tuttuğunu, dolayısıyla burada siyasi bir çıkardan çok kişisel dini bir vecibe olarak bunu yaptığını destekler niteliktedir.

Constantinus'un samimi Hıristiyanlığına delalet eden önemli hususlardan biri de onun kiliseye verdiği mali destektir. Zira Constantinus'un 312-313 yıllarında yazmış olduğu üç mektubunda da kiliseye nasıl mali destek sağladığı gayet açık bir şekilde görünmektedir. Constantinus, birinci mektubunu Kartaca piskoposu Caecilian'a sonraki iki mektubunu ise Afrika valisi Anullius'a göndermiştir. Özellikle üçüncü mektubunda kiliseleri imparatorluk için vazgeçilmez bir unsur olarak görmesi kayda değerdir.⁷² Constantinus kiliselere mali destek sağlamanın yanında onlara çok fazla ayrıcalıklar da tanımıştır: 318 yılında piskoposlara yargılama yetkisi verilmiş, kiliseye miras bırakılmasının önü açılmış, kiliseye köle azat etme yetkisi verilmiştir. Aynı zamanda Constantinus yeni kiliseler inşa ettirmiş ve yıllık olarak bu kiliselere büyük miktarlarda maddi bağışlar yapmıştır. Dolayısıyla Constantinus'un yaptıkları dini pozisyonunu ortaya koymaktadır.⁷³ Justo Gonzalez kitabında şunları söylemektedir:

67 Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 79.

68 Rodney Stark, *The Rise of Christianity*, San Francisco: Harper Collins Publisher, 1997, s. 6.

69 Stark, *The Rise of Christianity*, s. 7.

70 Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 56.

71 Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 55.

72 Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 83.

73 Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 99.

“Kesin olarak söylenebilecek olan şudur ki Constantinus İsa’nın gücüne samimi bir şekilde inanıyordu. Yani aslında Constantinus Hıristiyanlara değil Hıristiyanların Tanrısının yardımını istiyordu. Zira Milvian köprüsünde savaşta onun yardımıyla zafere ulaşmıştı.”⁷⁴

“Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu” adlı makalenin yazarı Richard A. Todd ise konuyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Constantinus imparator olduktan sonra Hıristiyan kilisesine yaklaşımı ve çıkardığı yeni yasalar en başlarda Hıristiyan inancını tam olarak anlamamakla birlikte Hıristiyanlığa sadakatinin gerçek olduğunu gösterir.”⁷⁵

Son olarak Joseph Vogt Constantinus’la alakalı kısa yazısının sonunda özetle şunu rahatlıkla söyleyebileceğini belirtir:

“Constantinus’un son yıllarından kalan arkeolojik kanıtlar imparator Constantinus’un bir Hıristiyan hükümdar olduğunu ispat etmektedir.”⁷⁶

Constantinus’un, Hıristiyan olduğu halde imparatorluk içerisinde neden paganlara hoşgörü gösterdiği sorusuna ise uzmanlar yukarıda ifade edilen Pohlsander’in görüşlerine paralel açıklamalar getirmektedirler. Zira Constantinus, yönetiminde bulunduğu ilk zamanlarda geleneksel dinle alakalı herhangi bir olumsuz tavır takınmamıştır. Hatta Licinius’u yenene kadar madeni paralarda Hıristiyanlık işaretleri de yer almaz.⁷⁷ Constantinus’un tahtta bulunduğu süre içerisinde kişilik olarak kendini açık bir şekilde belli etmemesi ve dini inancını ihtiyatlı bir şekilde ortaya koymasının çeşitli sebepleri vardır. Zira pagan bir imparatorluğun başındaki Hıristiyan bir imparator olarak düşünülüğünde Constantinus’un biraz ihtiyatlı olması gerekmektedir ve öyle de yapmıştır.⁷⁸ Mesela bu politikaya paralel olarak Constantinus pagan dinine sahip olanlara bir işkence uygulamamış, sadece onları eski konumlarından mahrum bırakmış, onların yerini Hıristiyanlar almaya başlamıştır.⁷⁹ Konuyla alakalı olarak Justo Gonzalez şunları söyler:

“Constantinus akıllı bir politikacıydı zira o Hıristiyanların tarafını tutmasına ve onların gücünü bilmesine rağmen pagan tapınaklarına herhangi bir baskı yapmadı çünkü hayalini gerçekleştirme sürecinde onlarla karşı karşıya kalmak

74 Justo L. Gonzalez, *The Story Of Christianity*, New York, Harper Collins Publisher, 1984, I, 122.

75 Richard A. Todd, “Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu”, ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık tarihi*, 141-153, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, s. 142.

76 Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans*, s. 9.

77 Robert M. Grant, *Augustus To Constantine*, U.S.A: Westminster John Knox Press, 2004, s. 275.

78 Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 172.

79 Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s.41.

istememdi. Bu nedenle eski Tanrılar asla unutulamazdı. Zira kökleşmiş aristokrasi içinde Hıristiyanlık henüz çok ilerlememişti ve yönetici kesiminin çoğu hala diğer Tanrılara inanıyordu.”⁸⁰

Constantinus'un pagan mabetlerini zamanla kapattığı dile getirilen önemli hususlardan bir tanesidir. Zira konuyla alakalı olarak Eusebios, Constantinus'un 331 yılında bazı mabetleri istimlak ettiğini belirtmektedir. Eusebios bu dönemde özellikle üç önemli mabedin yıkıldığından bahseder.⁸¹ Ayrıca Eusebios Constantinus'un bütün pagan ritüellerini açıkça yasakladığını belirtir.⁸² Her ne kadar Constantinus'un samimiyeti konusunda çok olumsuz bir tutum sergilemişse de Jacob Burckhardt da Constantinus'un hayatının son yıllarında pagan ayinlerinin büyük ölçüde yasaklandığını belirtmektedir. Hatta Burckhardt pagan mabetlerindeki anıtların Constantinus tarafından alınulduğunu bunlardan değerli olanların eritildiğini diğerlerinin ise paganlara bırakıldığını söylemektedir.⁸³ M.S. IV. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan Constantinus'un kısa bir biyografisi içeren ve yazarı belirsiz *Origo Constantini Imperatoris*⁸⁴ adlı eserde bu dönemde kan dökülmeden pagan tapınaklarının kapatılmasını emreden bir ferman yayınlandığı belirtilmektedir.⁸⁵

Pagan ritüellerinin Constantinus tarafından yasaklandığını belirten iddialar genel itibarıyla Eusebios'tan alınmaktadır. Bu nedenle bazı uzmanlar Eusebios'tan gelen bu bilgiyi kabul etmezler ve ritüellerin Constantinus tarafından değil de oğlu Konstantius II tarafından yasaklandığını söylerler. Zira Constantinus'un bunu yapması için dini ve politik gereken altyapının henüz oluşmadığını düşünürler.⁸⁶ Bu konuyla alakalı bir makalesi bulunan Scott Bradbury, Constantinus'un pagan ayinlerini yasaklamasını pek muhtemel görmez, Bununla birlikte Constantinus'un paganların Hıristiyanlığa geçişini istediğini ve destekleyici nitelikte emirnameler yayınladığını düşünür. Fakat bu emirnamelerde önceki dini yasaklayıp Hıristiyanlığa geçişi zorunlu hale getiren maddelerin bulunduğu pek ihtimal vermediğini söyler.⁸⁷ Jacob Burckhardt da paganların ilk ciddi hoşnutsuzluğunun 319 yılında çıkarılan

80 Gonzalez, *The Story Of Christianity*, s.122.

81 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 143- 146. Ayrıca bkz. Robert M. Grant, *Augustus To Constantine*, 276.

82 Eusebius, *Life of Constantine*, s. 161.

83 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 304.

84 Ayrıntılı bilgi için bkz. Turhan Kaçar, “*Origo Constantini Imperatoris*-İmparator Constantinus'un Yükselişi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XX, Sayı:1, 2005, s. 136.

85 Kaçar, “*Origo Constantini Imperatoris* İmparator Constantinus'un Yükselişi”, s. 150.

86 Bradbury, “Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century” s. 120.

87 Bradbury, “Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century” s. 124.

bir yasayla olduğunu söyler. Zira bu yasaya göre kapalı kapılar ardında yapılan özel dini ritüellerin sakınca görüldüğü için yasaklandığını belirtir.⁸⁸

Constantinus'u samimi kabul etmeyen yazarlar, en önemli eleştirilerini Caesarea'lı Eusebios'a yöneltmektedirler. Zira o yazarlar Constantinus'un Hıristiyan oluşu ile alakalı bilgilerin Eusebios kaynaklı olduğunu fakat bu yazılara güvenilemeyeceğini söylerler. Eusebios'un Constantinus'un gözüne girmek için bu yazıları kaleme aldığı ona yönlendirilen ithamların en önemlisi- dir. Bununa ilgili olarak Timothy Barnes, Eusebios'un kitabında yer alan mektuplarla ilgili yaptığı araştırmanın sonucu olarak o mektupların otantik olduklarını söyler. Zira 341 yılında İmparator Konstans tarafından bu mektupları destekleyecek bir bildirin yayımlandığını belirtir.⁸⁹ Scott Bradbury, Timothy Barnes'in imparatorların mektuplarını yorumladığı zaman, Barnes'e göre Constantinus'un pagan ayinlerini yasaklamak istediğini belirtir. Bununla birlikte Constantinus'un 324'te pagan ayinlerini yasaklayıcı kanunlar yayınladıktan sonra büyük bir ayaklanmanın çıkacağını düşündüğü için bunu ilga ettiği belirtilmektedir. Fakat Timothy Barnes'in bunu kabul etmediğini yani bu yasaların ilga edilmediğini düşündüğünü söyler.⁹⁰

3-Constantinus'un Hıristiyanlığıyla Alakalı İlimli Tutum Sergileyen Görüşler

Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı iddia edilen başka hususlar da vardır. Zira salt olumlu veya olumsuz tutumlar dışında daha orta bir yol benimseyen görüşler de bulunmaktadır. Constantinus'un tutumları önceki bölümler de anlatıldığı üzere oldukça müphem olduğundan Constantinus'un inancının mahiyeti ve keyfiyeti ile alakalı tartışmalar ve iddialar da çoğalmıştır. Bu iddialardan bir tanesi de Constantinus'un Hıristiyan Tanrısına değil "Üstün Güç" veya "Üstün Tanrı" diye tanımlanan aynı zamanda "Güneş Kültü" ile de eşit görülen bir Tanrı'ya inandığıdır.⁹¹ Konuyla alakalı olarak Constantinus'un tutumlarının incelendiği zaman onun Hıristiyan Tanrısı ile Güneş kültü Tanrısını uyumlu gördüğü, bir nevi onun üstün tek bir güce farklı bakış açıları ile bakmak gibi algıladığı iddia edilmektedir.⁹² Yani Constantinus'un Hıristiyan Tanrısı ile Güneş Tanrısı arasında bir zıtlık veya çelişki görmediği belirtilmektedir. Konuyla alakalı verilen örneklerden birisi ise şudur: Constantinus 324 yılında bir bildiri yayınlayarak bütün askerlerin Üstün Tanrıya

88 Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 297.

89 T. D. Barnes, "Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice", *The American Journal of Philology*, c. 105, No.1, 1984, s. 71.

90 Bradbury, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century" s. 125.

91 Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 37.

92 Gonzalez, *The Story Of Christianity*, s. 122.

tapmalarını istemiştir. Constantinus bunu öyle bir günde yapmıştır ki hem Hıristiyanların, İsa'nın yeniden dirilişinin yıl dönümü kutladığı, hem de güneş kültü dininin kutsal saydığı bir güne denk getirmiştir. Dolayısıyla iki taraf da buna karşı çıkmayarak bugünü kutlamıştır.⁹³ Georg Ostrogorsky “*Bizans Devleti Tarihi*” adlı kitabında şunları ifade etmektedir:

“Constantinus’un içinde yaşadığı dini heyecan devrinin aynı zamanda birçok muhtelif külte birden inanmanın pek tabii sayıldığı bir dini senkretizm devresi olduğu da unutulmamalıdır. Constantinus’un Hıristiyanları ve kiliseyi desteklemesi onun kendini tamamen Hıristiyanlığa verdiği, bütün putperest geleneklere kesin olarak yüz çevirdiği ve sonraki Bizans halefleri anlamında Hıristiyan olduğu anlamına gelmez. Zira onun putperest inanç ve adetlerine de yardımdan vazgeçmediği hatta bizzat bu adetlerden bazılarına sadık kaldığı ma-lumdur. Constantinus’un özellikle güneş kültüne bağlı olduğu rahatça görüle-bilmektedir.”⁹⁴

Bazı modern araştırmacılar da Constantinus’un Hıristiyanlığını sorgular-ken onun direkt ikiyüzlü olmadığını, Hıristiyanlık içinde senkretik bir inanca sahip olduğunu belirtirler. Ya da en azından, onun düşüncesiz bir şekilde din konusunda müsamahalı olduğunu iddia ederler.⁹⁵

Constantinus’un samimi olarak Hıristiyan olduğunu düşünenler onun ba-zen anlam veremediğimiz yani teknik olarak bir Hıristiyanın yapmaması ge-reken davranışlarda bulunmasına yukarıdaki nedenlerden farklı olarak şöyle bir açıklama da getirmişlerdir. H. A. Drake’nin “*Impact of Constantine on Christianity*” adlı makalesinde şu ifadeler geçmektedir:

“Constantinus zamanında Hıristiyanlık denince akla ne geliyordu? Şuan an-ladığımız manada bir Hıristiyan cemaati ve yine şuan anladığımız manada ortak kabul edilen bir inanç metni var mıydı? İşte Constantinus’un Hıristiyanlığını bu soruların cevabını göz önüne alarak düşündüğümüzde çok daha iyi anlayabiliriz. Zira o dönemde Hıristiyanlar küçük topluluklar halinde yaşıyorlardı ve ortak bir dünya görüşüne sahip değillerdi. Bazıları koyu Hıristiyan olup Hıristiyan olma-yanlara karşı sürekli bir kin ve savaş içindeyken diğer bazıları gayri Hıristi-yanlarla birlikte çok normal bir şekilde yaşamlarını sürdürebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu nedenle bizim burada sormamız gereken Constanti-

93 Gonzalez, *The Story Of Christianity*, s. 123.

94 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 43.

95 Mark Edwards, *Constantine and Christendom*, 2. Baskı, Liverpool: Liverpool University Press, 2007, s. XII.

nus'un Hıristiyan olup olmadığı değil aksine Constantinus'un ne tür bir Hıristiyan olduğudur. Bu bize Constantinus'un Hıristiyan olmayanlara uyguladığı hoşgörü politikasını hatta yer yer desteğini açıklamamıza yardımcı olacaktır."⁹⁶

Drake'nin tespiti gerçekten ilginçtir. Drake'nin ifadelerinden Constantinus'un henüz keskin çizgileri oluşmamış bir din olan Hıristiyanlık içerisinde mütesahil bir yol izlediği anlaşılmaktadır. Yani o dönemde Hıristiyan bir imparator olarak Constantinus'un bu faaliyetlerinin kilise tarafından eleştirilmesi bunların o dönemde normal davranışlar olduğunu göstermiştir. Constantinus'dan önceki pagan imparatorlar pagan olmayan halka baskı uygulamıştır. Dönemin şartları düşünüldüğünde pagan din adamlarının, imparatorların bu zulmünü desteklemesi imparatora daha da cesaret vermişti, aynı zamanda pagan dininde diğer dinlere bir müsaade de yoktu. Fakat Constantinus için Hıristiyanlık, bir dini benimseyip diğerlerine açıkça düşmanlık besleme anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla Constantinus'un diğer dinlerle ilişkisinin bu minvalde anlaşılması onu doğru anlamada bir yol olabileceği belirtilmektedir.

Bunun dışında Constantinus, uyguladığı yönetim biçiminden dolayı bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Hâlbuki Constantinus'u sadece bir politikacı veya sadece dini kaygılarla imparatorluğu bu şekilde yöneten biri olarak düşünmek yanlıştır. Zira o dönemde müstakil olarak kilise ve devlet ayrımının olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Constantinus gibi bir imparatorun dini bir kenara bırakıp sadece politika ile yetinmesi imkânsızdı ve başarılı da olamazdı. İlk dönem araştırmacılarının Constantinus'u dini devletin çıkarı için kullandığı tezi bu nedenle yetersizdir. Zira birçok kere devlet din lehine birçok karar almıştır.⁹⁷ Roldanus bu konuyla ilişkili olarak Diocletian ile Constantinus'u dini baz alma anlamında birbirine benzetmiştir. Şöyle ki Diocletian döneminde geleneksel din olan pagan dininin etkin konumda olduğunu ve pagan dinine alternatif diğer dinlerin yaşamasına izin verilmediğini söyler. Bu nedenle imparatorun bu büyük gücü kendisine destek vermesi için arkasına almak istediğini belirtir. Constantinus'un ise hızla gelişen ve zamanla büyük nüfusa sahip olan Hıristiyanlığı seçtiğini, onun da geleceği hesap ederek bu yeni dinin geleceğini parlak düşündüğünü, dolayısıyla onların safında yer aldığını düşünür. Ama her iki imparator için de sırf politik amaçlarla bu dinleri kabul ettiler demenin yanlış olacağını, zira iki imparatorun da kişisel anlamda da bu dinlere mensup olduklarını belirtir.⁹⁸

96 Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 112.

97 Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 112.

98 Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 26-27.

Sonuç

Roma ve Hıristiyanlık tarihine damga vurmuş bir imparator olan Büyük Constantinus'un Hıristiyanlara verdiği desteğin samimiyeti tarihte tartışılan en önemli problemlerden biri olmuştur. Genel itibariyle ortaya konan iki ayrı zıt görüş bize tatmin edici cevaplar verememektedir. Zira Constantinus'un tavrı ve davranışlarının tamamının göz önüne alınarak ortaya konacak açıklamalar bizim daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmemiz için kaçınılmaz bir durumdur.

Constantinus'un Hıristiyanlığıyla alakalı değerlendirme yapıldığı zaman yapılan yanlışların en önemlilerinden biri ortamın siyasi ve dini şartlarının bu değerlendirme esnasında düşünülmemesi ve bu nedenle sağlıklı sonuçlara ulaşılmasıdır. Constantinus'un yüzyıllardır kökleşmiş pagan geleneğini bir anda söküp atmayı tedrici bir üslup takınması onun Hıristiyan olmadığı suçlamasına maruz kalmasına sebep olmuştur. Jacob Burckhardt'ın başını çektiği ve Constantinus'u sırf politik amaçlı Hıristiyanlara destek verdiği görüşü modern dönemde çokça taraftar bulmuştur. Zira Constantinus'un tam anlamda bir Hıristiyan gibi hareket etmemesi ve zaman zaman paganları desteklemesi veya en azından onlara olumsuz bir tutum takınmaması böyle düşünen yazarların en önemli delilleri olmuştur.

Constantinus'un Hıristiyanlığını anlatırken henüz temel taşları oluşmamış ve yakın zamanda müstakil bir din haline gelmiş, bununla birlikte diğer dinlere karşı duruşunu henüz sistematik anlamda oluşturmamış bir dinden bahsettiğimizi unutmamalıyız. Dolayısıyla Constantinus'un Hıristiyanlara ve paganlara uyguladığı politikalar bu minvalde incelenmelidir. Genel itibariyle baktığımız zaman bu dönemde Hıristiyanların sahip olmayı belki hayal bile edemediği bazı haklara ulaşması, bizim Constantinus hakkında olumlu düşüncelere sahip olmamıza sebep olmuştur. Constantinus'un samimi olmadığını iddia edenlerin ifade ettiği gibi Constantinus gerçekten Hıristiyanları sırf politik amaçları için kullanmış olsaydı böyle ayrıcalıklı hakları onlara vermezdi diye düşünüyoruz. Zira onları yaşadıkları baskı ve zulümden kurtarıp tolere etmesi Constantinus'un Hıristiyanların desteğini almasına yeterli olacaktır. Fakat Constantinus bunu yapmamış Hıristiyanlara kendilerinin de belki beklemediği bir şekilde yardım etmiştir. Bizce bu husus bile tek başına Constantinus'un dini kimliğini ortaya koymaktadır.

Constantinus'un Hıristiyan kimliğine sahip olması onun Hıristiyan gücü arkasına almak istemesine engel değildir. Yani aynı zamanda kendisinin de mensup olduğu bir dinin desteğini görmeyi istemesinden daha doğal bir şey yoktur diye düşünüyoruz. Dolayısıyla Diocletian'ın paganları arkasına alması ve onların gücünden faydalanması ne kadar doğalsa Constantinus'un

de Hıristiyanları arkasında görme isteği de o kadar doğaldır. Konumuzla tam olarak alakalı olmadığı için yazımızda değinmediğimiz İznik Konsili ve Donatistler meselesinde Constantinus hadiselere bizzat müdahil olmuş ve kilisenin birliğinin bozulmaması için maddi ve manevi ciddi çabalar harcamıştır. Elbette işin siyasi boyutu da bu olaylar da Constantinus için önemlidir. Fakat Constantinus'un bu olaylara müdahalesini ve yumuşak tutumunu pagan bir imparatorun beklemek bizce doğru değildir.

Kanaatimizce ortaya konan değerlendirmeler ve açıklamalar Constantinus'un mütesahil ve Hıristiyanlığı tam olarak anlamamış fakat samimi bir Hıristiyan olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Alföldi, Andreas. "The Helmet of Constantine With The Christian Monogram", *The Journal of Roman Studies* 22 (1932): 9-23.
- Barnes, T. D. "Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice", *The American Journal of Philology* 105, no. 1 (1984): 96-72.
- Baş, Bilal. *Ecclesial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies, (Basılmamış Doktora Tezi)*, McGill University, 2008.
- Bradbury, Scott. "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century", *Classical Philology* 89, no. 2 (1994): 120-139.
- Burkhardt, Jacob. *The Age of Constantine The Great*, London: Routledge-Kegan Paul Ltd, 1949.
- Dam, Raymond Van. *Remembering Constantine at The Milvian Bridge*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Drake, H. A. "The Impact of Constantine on Christianity", *The Cambridge Companion to The Age of Constantine* içinde, yazar Noel Lenski, 111-136. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Edwards, Mark. *Constantine and Christendom*, Liverpool: Liverpool University Press, 2007.
- Elliot, T. G. "Constantine's Conversion: Do We Really Need it?", *Phoenix* 41, no. 4 (1987): 420-438.
- Eusebius of Caesarea. *Life of Constantine*, Çeviren Stuart G. Hall Averil Cameron. Oxford: Clarendon Press, 1999.
- Eusebius of Caesarea. *Oration in Praise of Constantine*, Cilt I, *Nicene and Post-Nicene Fathers Second Series* içinde, düzenleyen: Philip Schaff. Grand Rapids MI: Christian Classics Ethereal Library, 1482-1544.
- Gibbon, Edward. *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çeviren Asım Baltacıgil. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, 1995.
- Gibson, A. G. *Labarum*, Cilt VIII. Washington: Gale Group Publisher, 2003.
- Gonzalez, Justo L. *The Story of Christianity*, New York: Harper Collins Publisher, 1984.
- Grant, Robert M. *Augustus to Constantine*, U.S.A. : Westminster John Knox Press, 2004.
- Harnack, Adolph. *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries*, 2. Baskı. Gloucester: Harper & Row Publisher, 1972.

- Holloway, Ross. *Constantine and Roma*, Yale: Yale University Press, 2004.
- Jones, A. H. M. *Constantine and The Conversion of Europa*, 4. Baskı. Oxford: The English Universities Press, 1965.
- Kaçar, Turhan. "Origo Constantini Imperatoris-İmparator Constantinus'un Yükselişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XX, no. 1 (2005): 135-155.
- Keresztes, Paul. *Constantine and Great Monarch and Apostle*, Amsterdam: J. C. Gieben Publisher, 1981.
- Lactantius. Of The Manner in Which the Persecutors Died, *The Anti-Nicene Fathers: Fathers of The Third and Fourth Century*. Cilt VII. Düzenleyen: Philip Schaff. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2007.
- Lee, A. D. *Pagans-Christians in Late Antiquity*, London: Routledge, 2000.
- Lenski, Noel. "The Reign of Constantine", *The Cambridge Companion to The Age of Constantine* içinde, yazar Noel Lenski, 59-90. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Nicholson, Oliver. "Constantine's Vision of The Cross", *Vigiliae Christianae* 54, no. 3 (2000): 309-323.
- Odahl, Charles Matson. *Constantine and Christian Empire*, Oxford: Routledge Publisher, 2004.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.
- Philip Schaff, ve Henry Wace. *Nicene and Post Nicene Fathers of Christian Church*, Cilt 1. Edinburg: William B. Eerdmans, 1991.
- Pohlsander, Hans A. *The Emperor Constantine*, London: Routledge Publication, 2002.
- Roldanus, Johannes. *The Church in The Age of Constantine The Great*, London: Taylor&Francis E-Library, 2006.
- Smith, John Holland. *Constantine The Great*, San Francisco: Harper Collins Publisher, 1984.
- Stark, Rodney. *The Rise of Christianity*, San Francisco: Harper Collins Publisher, 1997.
- Stevenson, J. "Lactantius", Cilt VIII, *New Catholic Encyclopedia* içinde, düzenleyen: Loann Cerrito Thomas Carson, 274. Washington: Gale Group Publisher, 2003.
- Stevenson, J. *Eusebios of Caesare*, Cilt V, *New Catholic Encyclopedia* içinde, düzenleyen: Joann Cerrito Thomas Carson. Washington: Gale Group Publisher, 2003.
- Storch, Rudolph H. "The Eusebian Constantine", *Church History* 40, no. 2 (1971): 145-155.
- Todd, Richard A. "Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu", *Hıristiyanlık tarihi* içinde, düzenleyen: Pat Alexander Tim Dowley, 141-153. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004.
- Vasiliev, A. A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren Arif Müfid Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Vogt, Joseph. *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1961.